

ЕПИСКОП БАЧКИ ИРИНЕЈ

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА УМИРАЊЕ И СМРТ

Последњих недеља и месеци многи људи су помрли од короне или са короном. Стога се у нашим новинама чешће него раније објављују смртвонице или посмртнице (вести о нечијој смрти, читуље), некролози, сећања на покојнике и други слични текстови. У њима се, међутим, по неписаном, али општеприхваћеном правилу, никад не каже: „Обавештавамо родбину и пријатеље да је наш драги отац, брат, деда... *умро*”, него се увек користе изрази и обрти који потичу из хришћанске вере и црквене традиције: „Обавештавамо... да је наш драги отац, брат, деда... *преминуо* (или: *ујокојио се*; или: *уснуо у Госјогу*; или *пресјавио се*)”. Слична пракса се да запазити и у одговарајућим исказима наших земљака муслиманске вере: ни они не јављају да је неко *умро* него да се „преселио на ахирет”.

У најновије време често наилазимо и на израз *пресјавио се* уместо *пресјавио се*. Сусрећемо га чак и у црквеној штампи. Али да ли је он исправан и препоручљив? Пре него што изложимо свој одговор на то питање, хтели бисмо да најпре укратко објаснимо значење његових синонима или еквивалената који се употребљавају напоредо или наизменично са њим, уз претходну напомену да и он и они представљају речи преведене са грчког језика, у своје време, такође, христијанизованог или оцрквењеног, са семантичким спектром ширим од оног из класичног, претхришћанског периода.

Почећемо са именицом *јокој* (на грчком ἀνάπασις) која је и у корену глагола *ујокојиши* (ἀναπαύω) и *ујокојиши се* (ἀναπαύομαι), придева *јокојни* или *јочивши*, као и именица *јокојник*, *ујокојење*, *јокојишије* и *јокојсјиво*. Из *Речника срјскохрвајскоја књижевној језика* Матице српске (књ. 4, Нови Сад 1971, sub voce, даље s. v.,

односно под наведеном речју) сазнајемо да *ѿокој* значи *мир*, *ѿишину*, *одмор*, *ѿочинак*, а отуд, у старинској употреби, и *мировину* или *ѿензију*, али и смрт као *вечни мир*. Следствено, глагол *уѿокојѿи* значи *умириѿи*, *одмориѿи*, или *ѿодариѿи мир*, *ѿодариѿи ѿочинак*. „Са светима упокој, Христе, душу слуге Твога...”, појемо приликом сахране и на подушјима (помени, парастоси или панихиде). Повратни глагол *уѿокојѿи се* значи, дакле, *смириѿи се*, *ѿочинуѿи*, *одмориѿи се*. За покојника често и кажемо да је починуо у миру или да се одморио. Ваља напоменути и то да, као што грчка реч *мир* (εἰρήνη) у Светом Писму и у језику Цркве уопште има много шире значење, него што је пуко одсуство рата или сукоба, тако и именица *ѿокој* има шире значење, него што је *некреѿање* или *мировање*, те дискретно указује на појам духовног испуњења. То је осетио и велики теолог, уз то врстан зналац грчког језика, Свети Јустин Ћелијски, па је прозбу „да Господ упокоји душу његову тамо где праведници почивају” превео слободно, али суштински верно, на следећи начин: „Да Господ упокоји душу његову тамо где праведници *блаженсѿивују*”.

Сада прелазимо на синтагму *уснуѿи у Госѿогу* (грчки κοιτῶμα, ἐν Κυρίῳ или без тога) и на друге изведенице из овога корена – партицип *уснули* (грчки κοιτῆεις и κεκοιτηένος, црквенословенски и архаично српски *усоѿиши*) и именицу *уснуће* (грчки ἡ κοιτις, црквенословенски *усѿеније*). Библијски језик је веома реалистичан – понекад понеки израз зазвучи и натуралистички – и зато се Библија не либи да помиње смрт и умрле или мртваце. Тако, на пример, Сѿм Христос Спаситељ младићу који жели да Га следи, али Га моли да му допусти да најпре оде и сахрани оца, упућује речи: „Хајде за мног, а остави нека мртви покопају своје мртваце” (Мат. 8, 22; ср. Лук. 9, 60). На исти начин, без околишења, Христос говори и о смрти која Њему предстоји: „[...]Син Човечји биће предан прво-свештеницима и књијницима и они ће га осудити на смрт”, али Он ће трећега дана васкрснути (Мат. 20, 18–19 и Марк. 10, 33–34). У Гетсиманији, пред страдање и распеће, каже: „Жалосна је душа моја до смрти” (Мат. 26, 38 и Марк. 14, 34), а више пута „говораше указујући каквом ће смрћу умрети” (Јов. 12, 33 и 18, 32). После Васкрсења указује и апостолу Петру на то „каквом ће смрћу прославити Бога” (Јов. 21, 19). На путу у Емаус Клеопа пита Васкрслога Господа, не препознајући га: „[...]Зар ниси сазнао [...] како га предадоше првосвештеници и старешине наше да буде осуђен на смрт и разапеше га?” (Лук. 24, 18–20). Могли бисмо навести још оваквих и сличних места, али и ово је сасвим довољно.

Кад је, међутим, реч о вернима, особито хришћанима, махом се појам смрти замењује појмом сна јер смрт није прелазак у ништавило

него својеврсно рађање за живот после живота, испуњен ишчекивањем свеопштег васкрсења мртвих и живота будућег века. Опет ћемо као пример навести речи Христове. Када Јаиру саопштавају: „Умрла је кћи твоја, не труди Учителја” (Лук. 8, 49), Христос узвраћа речима: „Не плачите, није умрла него спава” (8, 52), а присутни му се подсмевају „знајући да је умрла” (8, 53). Читаву повест о томе како Христос васкрсава и враћа у живот Јаирову кћер бележе сва три синоптичка Јеванђеља (Мат. 9, 23–26; Марк. 5, 35–43 и Лук. 8, 49–56). Исто тако, пре но што ће васкрснути Лазара из Витаније, Христос каже присутнима: „Лазар, пријатељ наш, заспао је...” (Јов. 11, 11). У наставку читамо: „Онда рекоше ученици његови: Господе, ако је заспао, устаће. А Исус им беше рекао за смрт његову; они пак мишљаху да говори о починку сна. Тада им Исус рече отворено: Лазар је умро” (Јов. 11, 12–14; читаво сведочење о васкрсењу Лазаревом: Јов. 11, 1–46). Тако се изражавају и писац Дела апостолских (7, 60: Свети првомученик Стефан *усну*; 13, 36: цар Давид *усну*) и Свети апостоли Петар (II Петр. 3, 4: „Оци уснуше”) и Павле (I Кор. 7, 39: *усни*, а у неким рукописима *умре*; 11, 30: „[...] Доста их усну”, у значењу *умире*; 15, 6: „[...] Неки уснуше”, а реће се и варијанта „неки помреше”; 15, 18: „Они који уснуше у Христу”; 15, 20: Христос је „Првина уснулих”, и тако даље). Не треба посебно истицати да Црква у својим богослужењима покојнике понајчешће означава као „уснуле слуге Божје” (*усойщија раби Божија*). Занимљиво је да већ цитирани *Речник Матвице српске* (књ. 6, Нови Сад 1976, s. v.) не зна за значење глагола *уснуџи*, именице *уснуће* и глаголског придева *уснули* у својству хришћанске замене за речи *умреџи*, *смрџи* и *умрли* него региструје само обична значења *уџионуџи* у сан, *засџаџи* и *усниџи*.

Од глагола *уснуџи*, именице *уснуће* и глаголског придева *уснули*, познатих, углавном, у богословски и литургијски култивисаним круговима, кудикамо су, у савременој језичкој пракси, учесталији изрази *џреминуџи* и *џреминули*. Сусрећемо их редовно, напоредо са изразима *уџокоџиџи се*, *џокоџни*, *џокоџник* и *уџокојење*. Матичин *Речник* (књ. 4, Нови Сад 1971, s. v.) наводи разна значења глагола *џреминуџи* (*изџубиџи се*, *несџаџи*, *ишчезнуџи*; *минуџи*, *џроџи*, као у стиху „неко доба ноћи преминуло”; затим *џреџи*, као у стиховима „иде војска крајем Таре хладне и Тару је воду преминула”, и *несџаџи*, *узмањкаџи*, као у стиховима „град градила пребијела вила[...], ево јој је преминула грађа”), али као прво и главно значење наводи *умреџи*. На исти начин, радни глаголски придев *џреминуо*, *џреминули*, има прво и главно значење *џокоџни*, *умрли*, у именичкој служби *џокоџник*, а споредно, фигуративно зна-

чење минули, *iprošli*, *iprošekli* (примера ради, „преминула лета” наместо „минулог лета”).

Шта би могао бити грчки предлогак термина *ipremинуџи* и *ipremинули*? То је, по нашем уверењу, глагол μετασταται, заједно са другим речима истога корена: ἡ μεταστασις (*meiásstiasis*, отуд и медицински термин *meiásstaza*) и μεταστάς. Исти глагол је, смели бисмо да тврдимо, и предлогак глагола *ipresīaviџи се* и других речи изведених од њега (*ipresīavљени*, *новоipresīavљени*, *ipresīavљење*). *Преминуџи* је, рекли бисмо, у поређењу са *ipresīaviџи се*, само новији, разумљивији, „српскији” превод грчког изворника μετασταται. Али пре него што укратко проанализирамо грчки предлогак, нека нам буде дозвољено да се опет позовемо на *Речник Матице српске*. У њему, у већ цитираној 4. књизи, s. v., стоји да *ipresīaviџи се* значи *умреџи*, а да гдекад гласи и *ipredcīaviџи се*. Али како је могао настати овај старински израз? Ево како: грчко μετασταται је сложени глагол, verbum compositum, начињен од предлога μετά и основног глагола ἵσταται, који, опет, није ништа друго до медијално-пасивни облик активног глагола ἵστημι, а извор му је прастари индоевропски корен *sīa-* (ср. латинско stare и наше *sīаџи* и *sīајаџи*, као и многе друге примере, од санскрита до савремених европских језика). Глагол у активу значи *iposīaviџи*, а у пасиву *биџи iposīavљен*, *sīајаџи*. Сложени пак глагол μεταστήμι/μετασταται у активу значи *ipre-sīaviџи*, што ће рећи *sīавиџи на друго место*, *ipremesīџи*, *ipreneџи*, *ipreselџи* и слично, а у медији, односно пасиву, *ipre-sīaviџи се* или *биџи ipre-sīavљен*, то јест *биџи ipremesџен*, *ipremesџи се*, *ipreselџи се*, *ipreћи* и слично.

Као што видимо, *ipresīaviџи се* и *ipremинуџи* значи, у ствари, исто – „преселити се на другу страну”, *ipreћи* из начина постојања овде на земљи у начин постојања од телесне смрти до свеопштег васкрсења мртвих. У широј, слободнијој интерпретацији или парафрази могло би се казати и да *ipresīaviџи се* значи *sīаџи ipred Госјода* или *ipredcīаџи Госјоду*. Тиме се да објаснити, па, ако хоћете, и оправдати, и употреба израза *ipredcīaviџи се* уместо израза *ipresīaviџи се*, иначе крајње ретка (Матичин Речник, наведена књига, s. v., спомиње само један пример, пронађен код Иве Андрића: „Представила се Јевда!”). То је, по нама, изузетак који потврђује правило. У закључку, препоручили бисмо да се употребљавају речи *ipresīaviџи се*, (*ново*)*ipresīavљени* и *ipresīavљење*, а да у овом контексту избегавамо речи *ipredcīaviџи се* и (*ново*)*ipredcīavљени*.

Ту и тамо сусрећемо и глагол ἐκδιμῶ (*ekdimō*), који првобитно значи *oiџи*, *oiџиуџовати*, а у нашем контексту (са πρὸς Κύριον, *Gосјоду*, или без тога) *oiџи Госјоду*, *ipremинуџи*, и именицу ἐκδιμία

(*εκδιμῖα*) у значењу *оглазак Госјогу, ујокојење*. Основа се види из придева *ἐκδιμος* (*εκдимос*), који значи *онај ко је ојишицао из своје земље и свој народа, исељеник, ѿуишник, сйранац* (данас можемо додати и *емиранй*). Много ређе се употребљава и глагол *ἀπαίρω* (*ајѣро*) у значењу *ојиши*. Данас је, додајмо, потиснута и малтене заборављена и именица *кончина*, што је старински пандан грчкој речи *ἡ τελευτή* у језицима православних Словена, укључујући српски, као што је код нас, углавном, ишчезао и глагол *скончаиши* (грчки *τελευτῶ*). *Кончина* значи *крај* или *завршеишак* овоземаљског живота, дакле *смрй* или *ујокојење*, односно *йресиављење*, а *скончаиши* значи *завршииши живои на земљи, доживеиши њѣов крај*, дакле *умреиши* или *ујокојиши се, йресиавиши се, йреминуиши*. Код старијих црквених аутора, отприлике до Светога Владике Николаја и преподобног Јустина Ћелијског укључно, ове речи су у приличном оптицају и важе као стандардни црквени термини. У наше време, међутим, синтагме *блажена кончина* или *мученички скончаиши* постале су неуобичајене. Глагол *скончаиши* је, штавише, попримио и извештан негативни призив, те зато рећи да је неко „скончао” уместо да се каже да је преминуо или, просто, да је умро, доста пара уши и делује грубо. Има још аналогних термина, књижевних и народских, као што су *йредаиши душу Боју* или *йроменииши свейом*, али нема потребе да их посебно објашњавамо.